

*Винарчик О. П.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
помічник судді
Львівського апеляційного суду*

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ 1932 РОКУ

Анотація. Стаття присвячена одному із інститутів кримінального права – звільнення від відбування покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 року. Відзначено порядок та час зародження відповідного інституту. Звернуто увагу на те, що значну роль у процесі формування інституції умовного дострокового звільнення від відбування покарання в польському кримінальному праві міжвоєнного періоду відіграло видане 19 січня 1927 року розпорядження Президента Речі Посполитої «Про дострокове звільнення осіб, які відбувають покарання позбавленням волі». Звернуто увагу на те, що рішення про звільнення від відбування покарання з кримінальних установ мало адміністративний характер та приймалось Міністром юстиції з урахуванням думки прокурора чи колегії установи позбавлення волі. Питання умовного звільнення від покарання було врегульовано Розділом IX Загальної частини кримінального кодексу Польщі 1932 року. Наведено відповідні підстави та умови, за яких допускалось умовне звільнення від покарання. У статті сказано про відповідні дискусії на засіданнях Кодифікаційної комісії, які зводились до того, що найкоротшим терміном покарання, до якого застосовувалось умовне звільнення, було позбавлення волі на один рік, тому якщо хтось був засуджений до 10 місяців позбавлення волі, тобто термін покарання менший ніж один рік, після спливу дев'яти місяців могло настати умовне звільнення. Випробувальний термін при довічному позбавленні волі не міг бути коротшим ніж п'ять років.

Автором висловлено припущення щодо схожості тогочасних норм із положеннями сучасних кодексів. Зазначено про два види звільнення від відбування покарання, які були передбачені Кримінальним кодексом Польщі 1932 року. Такими видами є умовне звільнення та умовне звільнення із випробуванням. Констатовано відсутність у кодексі відповідного розділу, який регулює питання звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: міжвоєнна Польща, кодекс, кримінальне право, кримінальна відповідальність, злочин, звільнення від кримінальної відповідальності, умовне звільнення від покарання.

Постановка проблеми. Сучасна кримінально-правова доктрина, практика законотворення та застосування кримінального закону сходяться на переконанні про існування подвійної тенденції у справі протидії злочинності.

У першому випадку це зводиться до класичної залежності між злочином і покаранням, другий же напрям полягає у певному відході від позицій класичної школи щодо жорсткого зв'язку злочину та його правового наслідку – покарання, тобто можливості врегулювання правовідносин іншим шляхом, ніж

застосування покарання, з дотриманням прав та законних інтересів потерпілої особи і суспільства.

Сучасні кримінальні кодекси передбачають випадки, коли держава в особі суду відмовляється за певних умов від реалізації свого виключного права подальшого провадження кримінального переслідування осіб, що вчинили відповідні злочини, і звільняє їх від кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи, про визнання її невинною у вчиненні злочину.

Водночас звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання згідно з сучасними кримінальними кодексами є різними правовими інститутами, які відрізняються один від одного за підставами та умовами застосування, стадіями кримінального процесу. Вони врегульовані різними розділами загальної частини Кримінального кодексу (розділи IX і XII КК України).

Створення та існування в Україні правової держави вимагає підвищення якості законодавства та його системності, у такому контексті важливим є вивчення історичного досвіду вирішення цієї проблеми у Польській Державі міжвоєнного періоду, до складу якої входили західноукраїнські землі, врахування положень Кримінального кодексу 1932 року, який вважався сучасним та демократичним.

Таким чином, кримінальне право міжвоєнної Польщі має безумовне практичне значення, досвід використання якого ускладнюється тим, що він недостатньо вивчений, опрацьований та висвітлений як польськими, так і українськими ученими-правниками й істориками, що засвідчує актуальність дослідження.

В українській юридичній літературі немає монографічних досліджень Кримінального кодексу Польщі 1932 року. Поза увагою вчених лишаються поняття та підстави звільнення від покарання, однак окреслена проблема частково висвітлена у контексті інших наукових питань державно-правового розвитку в окремих статтях, що стосуються видів покарань та здійснення судочинства у польській державі відповідного періоду.

Так, дослідниками проблеми звільнення від покарання були В. Кульчицький, Б. Тищик, В. Грищук, О. Липитчук, К. Марисюк, Н. Панич та інші. Однак необхідно визнати, що у сучасній українській історико-правовій літературі є лише початкові спроби дослідження приписів, які стосуються умовного звільнення від відбування покарання за польським кримінальним кодексом 1932 року.

Інша ситуація з цього приводу склалась у Польщі, однак праці польських юристів міжвоєнного періоду мають здебільшого характер коментарів до кримінального кодексу 1932 року.

У повоєнній польській історіографії зазначена проблема висвітлювалася в колективних працях з історії держави і права Польщі, що поглибило вивчення цієї проблеми.

Сучасними польськими вченими, у коло наукових інтересів яких входить питання умовного дострокового звільнення від відбування покарання, є П. Вікторська, В. Родакевич, К. Мрозек та інші.

Саме тому **метою статті** є подальша безпосередня розробка та розвинення наукових знань про кримінальний кодекс Польщі 1932 року в частині аналізу положень про умовне звільнення від відбування покарання, відповідальності в цілому, а також узагальнення історико-правового досвіду в цьому контексті.

На основі викладеного можна провести дослідження, яке полягає в поглибленні наявних і виробленні нових історико-правових знань про правові інститути звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від відбування покарання за кримінальним кодексом Польщі 1932 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених Кримінальним кодексом України (далі – КК України), що підтримано доктриною кримінального права та пленумом Верховного Суду України, який визначив, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України та у порядку, установленому Кримінальним процесуальним Кодексом України (далі – КПК України) [1, с. 58; 2, с. 30, 3].

Звільнення від покарання необхідно розуміти як передбачені кримінальним законом випадки незастосування судом до особи, винної у вчиненні злочину, покарання або припинення подальшого його відбування.

Інституція умовного дострокового звільнення від відбування покарання пов'язана із англійською депортацією-засланням у XIV ст. Спочатку вона стосувалась найважчого покарання, а саме смертної кари, яку король зі своєї доброти міг замінити на заслання. Важливу роль у процесі формування інституту умовного звільнення від покарання відіграло надання начальнику в'язниці в Південному Уельсі права звільнення засудженого від частини покарання за виконання покладених на нього обов'язків та бездоганну поведінку [4, с. 108].

Важливу роль у процесі формування інституту умовного дострокового звільнення від відбування покарання в польському кримінальному праві міжвоєнного періоду відіграло видане 19 січня 1927 року розпорядження Президента Речі Посполитої «Про дострокове звільнення осіб, які відбувають покарання позбавленням волі», згідно з яким засуджені до позбавлення волі могли бути достроково звільнені, якщо відбули 2/3 визначеного покарання, але не менше ніж шість місяців. Відповідно до зазначеного розпорядження матеріальною підставою умовного звільнення було добре поведіння засудженого під час відбування покарання. Розпорядження набуло чинності 01 лютого 1927 року, складалось із 8 арт., а його виконання було доручено Міністрові юстиції [5].

Рішення щодо звільнення від відбування покарання з кримінальних установ приймав Міністр юстиції, враховуючи думку прокурора чи колегії установи позбавлення волі, тому воно мало адміністративний характер [6, с. 28].

Фактично розпорядженням були частково передбачені процедурні моменти вирішення питання умовного звільнення від відбування покарання, які не були врегульовані кримінальним кодексом.

Для дослідження визначеної проблеми звернемось до положень, які увійшли до Кримінального кодексу Польщі 1932 року, який був введений в дію розпорядженням Президента Речі Посполитої від 11 липня 1932 року на підставі арт. 44 Конституції та арт. 1 Закону від 17 березня 1932 року «Про уповноваження Президента Речі Посполитої видавати розпорядження з силою закону» [7].

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року поділявся на дві частини:

- загальна частина складалася з 16 розділів (92 арт.) та містила приписи про загальні положення, основні інститути та засади, які застосовуються у кримінальному праві;
- особлива частина охоплювала 26 розділів (17–42) та нараховувала 203 арт., була фактично каталогом злочинів та покарань за них.

Питання умовного звільнення від покарання (“*Warunkowe zwolnienie*”) було врегульовано Розділом IX загальної частини Кримінального кодексу Польщі 1932 року.

§ 1 арт. 65 КК визначав, що засудженого до позбавлення волі можна було умовно звільнити від частини покарання, якщо його поведінка під час відбування покарання та особистість дозволять припустити, що він не вчинить нового злочину.

Аналіз цієї норми закону дає підстави для висновку про те, що оцінка формувалась виключно на основі поведінки засудженого під час відбування покарання та його особистих якостей.

Згідно з § 2 цього артикулу засуджений мав відбути не менше ніж дві третини терміну покарання, визначеного судом, але не менше ніж вісім місяців, засуджений до довічного ув'язнення – не менше ніж п'ятнадцять років.

Тобто ключовою умовою звільнення від покарання було часткове його відбуття.

У разі відмови в умовно достроковому звільненні засуджений міг скласти нове клопотання не раніше ніж за шість місяців після дати подання попереднього клопотання [5].

До визначеного судом та відбутого покарання не включався період тимчасового арешту чи подарованої частини покарання (§ 2 арт. 65).

Засуджений, до якого після відбуття покарання мали бути застосовані заходи забезпечення, не міг бути умовно звільненим.

Певні дискусії з цього приводу відбувалися на засіданнях Кодифікаційної комісії, які зводились до того, що найкоротшим терміном покарання, до якого застосовувалось умовне звільнення, було позбавлення волі на один рік, тому якщо хтось був засуджений до 10 місяців позбавлення волі, тобто термін покарання менший ніж один рік, після спливу дев'яти місяців зможеться настати умовне звільнення. За результатами обговорення було відзначено, що кожен повинен був відбути не менше ніж 2/3 визначеного вироком суду покарання (більше – можна). Отже, дев'ять місяців не є меншим терміном ніж 2/3 десятимісячного покарання, а також цей термін відповідає іншій умові про не менше ніж вісім місяців відбутого покарання [8, с. 42].

Згідно з артикулом 66 Кодексу у разі умовного звільнення засудженого його можна було віддавати під нагляд на період випробування, виконання нагляду покладалось на осіб чи установи, які заслуговують на довіру.

У такому разі звільнення від покарання трактувалось як випробувальний термін, який не міг бути коротшим одного року та п'яти років при довічному позбавленні волі [9].

Наведене дає підстави для висновку про фактично два види звільнення від відбування покарання, які були передбачені Кримінальним кодексом Польщі 1932 року:

- умовне звільнення;
- умовне звільнення із випробуванням.

Період випробування стосувався часу, який залишався до відбування покарання, але в кожному окремому випадку мав бути не меншим ніж один рік, а у разі засудження на довічне ув'язнення термін випробування тривав п'ять років.

Якщо злочинець був засуджений до дев'яти років позбавлення волі, а після шести років настало умовне звільнення, то період випробування мав становити три роки.

Якщо покарання було визначене на рівні позбавлення волі на один рік і шість місяців, а умовне звільнення настало після спливу одного року, то термін випробування не становив шість місяців, які залишилися, а тривав не менше ніж один рік [8, с. 43].

Артикул 67 кодексу передбачав наслідки вчинення нового злочину в період випробувального терміну.

Вчинення в період випробувального терміну нового злочину з тих самих причин або того самого роду, що й попередній, мало наслідком скасування умовного звільнення.

Умовне звільнення також скасовувалось, якщо засуджений ухилився від нагляду або погано себе поведив. Термін перебування на волі не зараховувався до відбутого покарання.

Якщо скасування умовного звільнення не відбулося протягом трьох місяців після закінчення випробувального терміну, покарання вважалось відбутим.

Кримінальний кодекс Польщі 1932 року також містив положення щодо умовного зупинення виконання покарання, які були передбачені Розділом IX Кодексу та не застосовувались до рецидивістів, податкових злочинців та інших осіб, які підпадали під ознаки, окреслені арт. 60 Кодексу (арт. 61–64).

Згідно із арт. 61 Кодексу суд міг винести рішення про те, що виконання основного покарання у вигляді позбавлення волі, яке не настало протягом двох років, зупиняється на час від двох до п'яти років.

Умовне зупинення виконання покарання застосовувалось до осіб, які з огляду на свою поведінку, характер, наслідки вчиненого злочину давали підстави для висновку, що не вчинять новий злочин.

Покарання у вигляді штрафу зупиненню не підлягало, за винятком випадків, передбачених арт. 43 Кодексу. Кодекс не ставив у залежність зупинення виконання покарання від якихось чітко визначених умов, зокрема і щодо його застосування до молоді, а залишав це питання для вирішення суддею [8, с. 40].

У разі умовного зупинення виконання покарання суд міг віддати засудженого під нагляд на відповідний строк. Такий нагляд доручався особам чи установам, які заслуговують на довіру. Якщо майновий стан засудженого дозволяв, суд міг його зобов'язати відшкодувати шкоду, завдану злочинцем в часі та в розмірах, встановлених вироком.

Нагляд, який був передбачений арт. 62 Кодексу, був винятково суспільною інституцією і не мав нічого спільного із наглядом поліційним.

Якщо в період зупинення виконання покарання засуджений вчиняв новий злочин з тих самих підстав та того самого виду, що і попередній, суд призначав виконання раніше зупиненого покарання.

Водночас Кодекс не містив ні дефініції, ні окремого розділу, як це є у сучасних кримінальних кодексах, щодо підстав та поняття звільнення від кримінальної відповідальності.

У Розділі I КК, який стосувався дії та сили закону в просторі та часі, в § 2 арт. 1 передбачено, що визначене, але не виконане належно покарання не підлягає виконанню, якщо відповідно до норм нового закону дія чи бездіяльність, які охоплені вироком, не вважаються злочином. У цьому випадку, про який ідеться, був оголошений обвинувальний вирок суду.

На нашу думку, це положення фактично перегукується із сучасними кримінальними кодексами в частині можливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (зокрема, ст. 48 КК України).

У Розділі II містились положення, які визначали випадки, за якими особа, яка вчинила злочин, не підлягала кримінальній відповідальності.

Так, згідно з арт. 17 Кодексу не підлягав покаранню той, хто в момент вчинення злочину в силу психічної недорозвиненості, хвороби чи іншого порушення розумової діяльності не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними. Це положення не стосувалось випадків, коли злочинець умисно імітував такий стан чи хворобу для закінчення злочину.

Крім цього, арт. 19 цього Розділу передбачав, що не вчиняє злочину той, хто допускає протиправну дію (бездіяльність) під впливом фізичного примусу, якому не може протистояти.

Положення артикулів 20–22 цього Розділу стосувались відповідних злочинних дій чи бездіяльності під впливом блуду, під час необхідної оборони або шляхом відвернення безпосередньої небезпеки, яка загрожувала особистому чи чужому добру.

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно підкреслити те, що звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання є різними правовими інститутами, тому закономірно, що умови застосування та правові наслідки для осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, та засуджених, які були звільнені від покарання, є абсолютно різними.

Ми виявили, що Кримінальний кодекс Польщі 1932 року містив окремий розділ щодо умовного звільнення від відбування покарання, натомість розділу про звільнення від кримінальної відповідальності кодекс 1932 року не передбачав.

У доктрині кримінального права відзначають, що умовне звільнення від покарання було проявом загальної тенденції розвитку кримінального законодавства в напрямі пом'якшення відповідальності за злочини, законодавчим втіленням державного гуманізму, наданням людині з боку держави можливості виправитися.

Варто також відзначити термінологію та якість юридичної техніки у викладі відповідних положень кодексу, які були чіткими та зрозумілими, виключали плутанину та неоднозначні формулювання.

Література:

1. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ, 2004. 296 с.
2. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : монографія. Київ : Освіта України, 2009. 204 с.
3. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України Пункт від 23 грудня 2005 р. № 12. Пункт 1.
4. Rodakiewicz W. Warunkowe zwolnienie młodocianych z reszty kary pozbawienia wolności. Wrocław : Kolonia Limited, 2005. 342 s.
5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19270050025/O/D19270025.pdf> (data zgłoszenia: 25.07.2019).
6. Wiktorska P. Czekając na wokandę. Warunkowe przedterminowe zwolnienie młodocianych. *Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*. Warszawa, 2010. 324 s.
7. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny. URL: <http://www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19320600571> (data zgłoszenia: 25.07.2019).
8. Polski Kodeks karny z 11. VII. 1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającym i utrzymaniem w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem. URL: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/89357/PAd_11544.pdf (data zgłoszenia: 05.08.2019).
9. Kodeks Makarewicza wikipediia wolna encyclopedia. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Makarewicza (data zgłoszenia: 05.08.2019).

Vynarchyk O. Exemption from serving a sentence under the Criminal Code of Poland in 1932

Summary. The article is devoted to one of the institutions of criminal law – the exemption from serving

a sentence under the Criminal Code of Poland in 1932. The order and time of birth of the respective institution is noted. Attention was drawn to the fact that the decree issued by the President of the Commonwealth of Poland on early release of persons serving a sentence of imprisonment played a significant role in the formation of the institution of parole in the Polish criminal law of the interwar period. Attention was drawn to the fact that the decision to release the prisoner from the penal institutions was of an administrative nature and was taken by the Minister of Justice, taking into account the opinion of the prosecutor or the board of the institution of imprisonment. The issue of suspended sentence was settled by Section IX of the General Part of the Criminal Code of Poland in 1932. The reasons and conditions under which conditional release from punishment was allowed are given. Relevant discussions were noted at Codification Committee meetings, which came down to the shortest possible sentence to which a suspended sentence was one year's imprisonment, so if one was sentenced to 10 months imprisonment, that is, a sentence of less than one year, after nine months imprisonment, probation would apply. The probationary sentence of life imprisonment could not be shorter than five years.

The author made the relevant conclusions and suggested the similarity of the current norms with the provisions of the modern codes. In particular, two types of exemption from punishment provided for by the Polish Criminal Code of 1932, namely conditional release and probation, were mentioned. It was stated that there was no corresponding Section in the Code, which regulates the issue of criminal liability exemption.

Key words: interwar Poland, Code, criminal law, criminal liability, crime, release from criminal responsibility, conditional release from punishment.